

SANKT GÖRAN I UPPSALA

Av *MATS ÅMARK*

Att de gamla gillena skulle vara talrikt företrädta i det medeltida Uppsala, Sveriges dåtida metropol, är icke annat än vad man kan vänta. Dessa gillen voro religiöst färgade, folkliga sammanslutningar under kyrkans hägn. I gillestugorna kom folk av olika stånd och åldrar samman till gemensam förnöjelse. Under åldermannens presidium och under hävdvunna, i gillestadgarna noga föreskrivna former drack man Vår Herres och Vår Frus skål och skänkte helgonens minnesskålar. Gillets skyddshelgons minne var högsta minne och plögade tömmas på festligare sätt ur stora dryckeshorn med kringbärande av tända bloss och handkläden. I stadga för »Ridder sancte Örians gille» (sannolikt i Uppsala) säges om gårdsmännen, de som ombesörjde gillesammanskomsterna och särdeles förplägnaden i gillestugan: Item the gerd skulo holla, the skulo gilleshuss tilreda med klåde, löff och gräss, stop, horn ok handklåde. Vidare säges i paragraf XXI: Mynnes kar skola vara IX. Först varss herra mijne. varffru mynne och ryddher sancte Örianss mijne högxsta mynne, och thet serdelis skal skiänkias serdeliss medh horn ok handklåde och gillesbloss, ok alla gillesbrödher skulo upsta och qwädha tha thet mynne skiänkth är; tha skulo gerdenne (gårdsmännen) medh horn, handklåde gen (gå) qwädandes vtför dörena ok gijffva them fatigom öl som the haffwa i hornen eller kannor.

Stadgan ger oss ju en livlig och tilltalande bild av den festivitas, som måste ha omsvept samvaron i ett fordontima gille. Och på liknande sätt gick det säkerligen till även i de övriga nio gillena i det medeltida Uppsala.

Vi skola emellertid icke här närmare uppehålla oss varken vid dessa gillens namn eller ceremonier, inte heller vid deras och deras olika gillestugors öden, utan koncentrera oss till det nyssnämnda Sancte Örjens, eller Sankt Görans, gille i Uppsala. Vad som finnes dokumentariskt bevarat därom är i själva verket inte så obetydligt, förutsatt att den redan citerade gillestadgan verkligen avser ett Uppsala-gille. Tyvärr föreligger den endast i avskrift och har därifrån avtryckts av G. E. KLEMMING i Svenska fornskriftssällskapets samlingar 1876. Aktstycket förvaras på universitetsbiblioteket i Uppsala, men något bevis har icke presterats för att stadgan verkligen tillhört Uppsala-gillet. Otvetydiga vittnesbörd om ett S. Görans gille i Uppsala lämnas däremot i några från 1400-talets mitt bevarade medeltidsbrev. De äro fem till antalet, och det är egentligen S. Görans kapell de handla om. Dock kommer även i någon mån S. Görans gille på tal, och man finner, särskilt av det sista brevet, att kapellet och gillet stått i nära förbindelse med varandra.

1. Det äldsta av de fem breven är på latin och utfärdadt i Stockholm den 3 oktober 1441 av dåvarande ärkebiskopen i Uppsala, Nicolaus Ragvaldi, tillsammans med fem andra biskopar. PERINGSKIÖLD har avtryckt brevet i sin *Monumenta Ullerakerensia* (1719) s. 305. Här nedan återges det i svensk tolkning (s. 52).

2. Peringskiöld omnämner vidare på samma sida ett nästan likalydande avlatsbrev, utgivet i Lödöse den 14 januari 1442 av ärkebiskoparna i Lund och Thronthem jämte nio andra norska biskopar under Uppsalaärkebiskopens stadfästelse.¹

3. Slutligen anför Peringskiöld, samma sida, ett odaterat brev, utfärdadt i Stockholm 1457 av ärkebiskop Jöns Bengtsson i Uppsala tillsammans med biskoparna i Linköping, Skara, Växjö, Strängnäs, Åbo, Viborg och Börglum, ett indulgensbrev för dem som besökte kapellet i Uppsala.

Utom dessa latinska brev finnas tvenne pergamentsbrev

Bild 1. Den hjälmprydda riddaren S. Göran, broderad å den s. k. ärkebiskop Folkes korkåpa i Uppsala domkyrka. Franskt arbete, 1200-talet.

på svenska i Riksarkivet, båda utfärdade av ärkebiskop Jöns Bengtsson i Uppsala.

4. Det äldre av dem, daterat den 14 oktober 1459, innehåller ärkebiskopens stadga för »Ridder sancte yriens Capella» och dess föreståndare.

5. Det senare, av den 19 april 1460, utgör ärkebiskopens stadfästelse på »några artiklar, samtalan och stadga», som S. Görans gillesbröder gjort med prebendaten vid Uppsala domkyrka herr Pädher Tidekini, dels angående en tomt invid S. Pers kyrka, på vilken bröderna ämnade uppföra en gillestuga; dels ock om att denne herr Pädher, i egenskap av föreståndare för S. Görans kapell, och hans efterträdare i denna tjänst, skulle vara »pliktoget att hålla den själarykt

gillet bör hava». Det förra brevet (se s. 53) har Peringskiöld avtryckt i Monumenta s. 306; det senare (se s. 54) är, såvitt jag vet, icke tidigare tryckt. Då Peringskiölds text lider av vissa inadvertenser, återges här båda breven efter originalens ordalydelse endast med den skillnaden, att förkortningarna upplösts i enlighet med vedertagna normer.

Ärkebiskop Nicolaus Ragvaldi brev 1441 om S. Görans kapell i Uppsala (1).

Alla kristtrogna, som se detta vårt öppna brev, hälsa vi Nicolaus med Guds nåd ärkebiskop i Upsala, Nicolaus i Linköping, Sven i Skara, Thomas i Strengnäs, Olof i Västerås och Magnus i Åbo, med samma nåd kyrkans biskopar, tillönskande dem fortsatt tillväxt i den hälsobringande nåden.

En from och Gudi behaglig tjänst synes oss det vara att uppliva hans trogna till gudeliga verk. Önskande alltså, att sankt Georgs, nyligen invid staden Upsala grundade och kort därefter uppbyggda kapell må åtnjuta skyldig heder och vördnad och av de kristtrogna flitigt besökas, liksom ock vinna tillbörlig tillväxt, så förordna vi, att alla, som med sann ånger och syndabekännelse (besöka) sagda kapell på nedanskrivna (dagar nämligen) Herrens födelsedag, Nyårsdagen, Epifanias (= Trettondagen), Skärtorsdag, Påskafton, Påskdagen, Himmelsfärdsdagen, Pingstdagen, Trefaldighetssöndagen, Kristi lekamens dag, Korsmässan, Mariadagar, Mikaeli, Johannes döparens dag samt alla apostla- och evangelistdagar (ävensom) de heliga martyrerna Staffans, Lars', Eriks och Henriks, Olofs, Eskils, Botvids och Clemens', de saliga bekännarne Nicolai, Martini, Erasmi, Antonii, Dominici och Leonardi, de saliga jungfrurnas Anne, Maria Magdalene, Katerine, Birgitte, Margarete, Gertruds, Helenas, Barbros, Lucie och Elvatusen jungfrurs dagar; Allhelgonadagen och åminnelse dagen av alla saligen avsomnade, alla vanliga söndagar, i advent, i quadragesimalfastan och mellan påsk och pingst, såväl som på gångdagarne, (förordna vi), att alla de som då, åstundande nåd, besöka nämnda kapell, under bön för de avsomnade kringvandra kyrkogården, höra mässan eller andra gudstjänster, frambära allmosor, instifta testamenten, (skänka) böcker, kalkar, vax, klockor, guld eller silver för hostie- eller andra heliga käril, eller donera till kapellet mässkläder, eller på annat sätt, av fritt och hängivet sinne, räcka en hjälpande hand åt dess byggnadskassa, så ofta de ödmjukt fullgjort sina löften eller de, genom den Allsmäktiges miskund och

hans saliga apostlars Petri och Pauli förtjänster och auktoritet hava biktat sig, dem bevilja vi 40 dagars indulgens. Givet Stockholm, Herrens år 1441 dagen före S. Francisci bekännarens; under vårt vidhängda sigill.

*Ärkebiskop Jöns Bengtssons brev 1459 angående
»Ridder sancti yriens capella» i Uppsala (4).*

Alla the thetta breff see ellir høra läsas Helsom wy Jenis met gudz nåd Erchebiscop i Vpsala oc sweriges Rikes förste kerliga met gud // Eptir thet at wore elskelige forfädur i gudi fordom medh sama nad her olaff laurencii oc her Niels Ragualdi gud theris siäll nade Erchebiscopa j vpsalom haffde stora jinnerliga gudheligheet oc kerlek til Ridder sancti yriens Capella bygghias sculde oppa Erchebiscopens i Vpsalom tomt Aaker oc äghadeelom westan Vpsala oc hulpo ther til baade aandeliga oc likamliga medh theris godgerninga i alla mattho Tha wiliom och wy gudi oc ridder sancto yriane sancto Erasmo oc sancte gertrude fornempde Capelles patronum til hedirs oc wördning fornempda wara forfädra fotsporom epterfølga j sama akt oc gudeligheet theth ytersta wy kunnom oc formaghom // Hwar fore epter theth oss met rettha bör a Jurispatronatus weghna Swa oc for hederlige manz her peders tydechini prebendat i Vpsala bøn oc tilskyndilse som fornempda Capella medh goda gudz wena hielp aff grundet opbyggt haffwer, wiliom wy medh thetta wart b(reff g)öra oc giffua een stadga oc stadfestillsse medh wars älskelige Capitels raadhe oc samty(kke vp)pa fornempde Ridder sancti yriens Capelle, huru theth bliffua regheras häffdas oc styras scal i k(omm)ande thiid oc thima I swa mattho som hereptir scriffuat staa // först at forscrefna ridder sancti yr(ien)s capelle scal liggia vnder Upsala domkirkio j tesse mattho At capelens forstendare utg(if)fui aarligga fyra marker peninga Vpsala domkirkio aff Capellans räntho oc opbyrd, oc domkirkian wari pliktog aarliga at halda fornempde Capelle swa mykit wiin oc øffläte som ther i Capellet Aarliga til messor at hallande fortäras kan oc nøthas // fframedelis wiliom wy oc stadghom at war elskelig Erchediekn doctor Cristoferus oc war foghote i war gard Vpsala som nu ära oc theris eptirkomanda Erchediekna oc foghota j vpsalom wari fornempde Ridder sancti yriens Capelles procuratores oc forstendara medh them klerke som Capellet faar i wärio oc befält wardir ellir giffuit i tilkomande thiid // waret oc swa at naghre gode gudz wener gaffue til fornempde Capelle jordagotz ellir räntho nw hereptir til theth gotz Capellet nw haffuer som hanes pedersson ther til gaff Swa mykit

at ther kunde een prebenda (aff warda oc kallas) Tha wiliom wy oc stadgom at then som the prebendana finge fra (mdelis oc a)lle hans eptirkomande prebendati til sama prebendan wari pliktoge oc tilbundna at gaa til koors i Vpsala domkirkio likirwiis som andre prebendati i sama kirkio til alla stora thiider Som är apten-sangh ottesang oc messa Oc aff allom smaa thiidom fri wari le-dughe oc løse // Til mere wisso oc bätthre forwaringh lathom wy medh witskap hengia wart oc wars werdoges Capituli Secretum for thetta breff som giffuit oc scriffuat är i Vpsala anno domini med lix Die sancti Calixti martiris.

*Ärkebiskop Jöns Bengtssons brev 1460 angående
»Riddher sancti yrians capelle» och »Riddher sancti
yrians gilde oc brödherskap» i Uppsala (5).*

Vy Jenis meth gudz nadh Erchebiscop i vpsala och Suerigis förste gör wyterligt alla men swa wäl eptherkomande som them nw ära at aarom epther gudz byrdh medlx lögherdagen nest epther paschadagh J Sancti Ericx koor i vpsala domkirkio kom fore oss hedherliken man oss elskeligh Herr pädher tydekini prebendatus i forskrefna waara vpsala domkyrkio och Riddher sancti yrians Capelle widh vpsala forstendare vppa the eena siidhona Och beskedelighe män Olaf nilsson Henrich hermansson laurens wärk-mästare och Michel gulsmidh besitiande borghara i vpsala meth höwitzska vngha Dandeswena Hanes andersson Jacob tierpe Niels swarthe oc anders liifstenson vppa the andra sidhona wtsände och fulmektughe giorde a alla gildisbrödherna wäghna i Riddher sancti yrians gilde oc brödherskap i vpsala ath latha oss wnder-staa noghra articlos samtalan oc stadga som the meth fornämpde herr pädher tidekini aa theres forrörda brödherscaps oc gildes weghna giorth oc samtykt haffde j swa mattho som her epther scriffwath staar // fforst om ena Tompth liggendes widh sancte pädhers kyrkio i mellan Jöniss thomasson aff Raaby oc Joans gaard i staby Som the sancti yrians gildisbröddher acktha byggia sina gildisstuffwa vppa Hulka tomt fordome aatte frw kadherin herr Jeniss sigwitzssons Ridders hustrv huilkes beggiass siäll gudh nadhe Och Herr pädher a sancti yrians oc hans Cappelles wägna widh vpsala huilke Capelle Tompten nu tilhörer. // thessom sama sancti yrians gildisbröddher oc allom theres epterkommandom i sama gildhe gildisbröddher vndher gildeth wnthe och wploothe meth swa dana foroordh oc forskäl ath gildisbröddherne nw ära oc alle theres eptherkommande gildisbröddher i sama Riddher

sancti yrians gilde skola giffwa sanctj yrians Capelle Ena march redha päninga til tomtöra aff the tomt aarligha hwart aar til ewigh tiidh och swa lenge the wilia haffwa nyttho oc gagn aff tompthenna // Och ther meth en deel aff all the siälaryckth som aarluka gaar eller hollas kan aff gildeno hon scal haldas i sancti yrians Capella oc the lön ther skickas til the scola antwardas then klärk som sancti yrians capell i wärio haffwer nw oc framdel i tilkomande tiidh til at ökia gudz oc Ridder sanctj yrians hedher at ther matthe stikthas een prebenda i Capellet meth andhra godha gudz wena hielp oc Raadhe och then klerken scal tha wara plicktogher at holla then siälaryckth gilleno bör at haffwa // Skedet oc swa som gudh forbywdhe at thetta sama Riddher sancti yrians brödherescap oc gilde swa fornidhrades at thet afflagdes ey hwles eller til inkte giort wordhe oc gildesbrödherne ey aarligha wtgaffwe thenna forscrefne tomtöra tha sculde oc scal Riddher sancti yrians Capel oc capellens forstendare thenna sama forscrefna sina tompth fria ohindradha oc oqwaldha i alla mattha i geen haffwa oc anama vten alla gensägn töffringh hindher och hielparädhe Hwilka artiela forscrefna gildisbrödher a sina samma brödhra oc alla theres eptherkomanda i sama gilde gildesbrödhra weghna loffwado oc beplicktadho sigh stadugha fastha oc obryteligha at holla i alla matta oc allaleedes som forrörth är // Ok epther thet wij Erchebiscop Jeniss i vpsala oc primat i Swerighe fornempde märckthom oc wnderstodhom oc märkiom oc wnderstandom at thenna godha thessa godha gildesbrödhra ackt oc aastundhan är gudh oc Ridder Sancti yrian til loff oc heedher oc them siälffwom til hugnadh oc engom til skadha äller forfangh tha haffwom wy stadfästh oc samtyckt oc meth thetta wort breff samtyckiom Herr pädher oc hans epterkomande forstendara til Capellet a Capellens wäghna oc gildesbrödherna obryteligha ath hollas i alla matta som forscrefvet staar Takandes her meth thetta sama gilde oc brödherescap meth all siin tilhörilse i wara oc the helgha kyrkiess heghn wärn oc besynnerligh forswar fforbywden- des allom a gudz oc the helgha kirkio weghna thet eller the personer ther sigh jngiffwit haffwa i nogra matta oforetta äller offwerlagh oc räth omaka Datum anno loco et die supradicto nostro Sub Secreto presentibus apensis.

Peringskiöld anför, att *S. Görans kapell* i Uppsala grundats 1437, men varifrån han hämtat sin uppgift känner jag ej. »Nyligen grundat» säges det om kapellet i ärkebiskop Nils' ovannämnda brev 1441. Om gillet's ålder finnes ingen när-

mare uppgift. I sitt ovan anförda brev av 1459 säger ärkebiskop Jöns Bengtsson endast, att hans båda företrädare på ärkebiskopsstolen, Olof Larsson och Nils Ragvaldsson, visat stort intresse för tillkomsten av ett S. Yriens kapell i Uppsala. Ärkebiskop Olof dog vid midsommartiden 1438. Huruvida han upplevde mer än kapellets planläggning är ovisst. Det synes ock sannolikt, att det var han som upplät plats för kapellet: »Uppå ärkebiskopens tomt, åker och ägor väster om Uppsala.» Olof Larsson, som valts till ärkebiskop i februari 1432, måste på grund av spänt förhållande till Erik av Pommern gå i flerårig landsflykt och kunde icke tillträda sitt ämbete förrän tre år senare. Först på våren 1435, sedan vägen banats genom Engelbrektsfejden, kunde ärkebiskop Olof infinna sig i Uppsala. Tiden för kapellets tillkomst torde därför böra sättas till något av åren 1435—38, varför Peringskiölds uppgift 1437 förefaller trovärdig.

S. Georg (Göran), eller som han i Sverige vanligen kallades Sankte Örjen (Yrien), sattes under den senare medeltiden ofta i förbindelse med de dåtida hospitalen, som omhändertog vårdnaden av de spetälska. Så hade det på sin tid berömda hospitalet i Enköping i sitt sigill en bild av S. Göran. Huruvida intresset för detta ridderliga helgon, som otvivelaktigt var starkt i Uppsala på 1400-talets mitt, även här varit förbundet med vård av de spetälska eller någon annan social verksamhet framgår ej av bevarade handlingar. När S. Görans kapell ett tjugotal år efter dess grundande börjar vinna en viss stabilisering, knytes det närmast samman med Görangillet i staden.

Under ärkebiskop Nils Ragvaldssons första år synes kapellbyggnaden ha fullbordats, ty i sitt brev den 3 oktober 1441 — han intog ärkestolen på senhösten 1438 — omtalar han kapellet såsom »nyligen grundat invid staden Uppsala och kort därefter uppbyggt». Av brevet framgår dock, att man 1441 ännu icke hunnit anskaffa nämnvärd inredning. Brevet, som ju gott kan betecknas som ett tiggarbrev för kapellets räkning, uppräknar därför allehanda slag av kyrko-

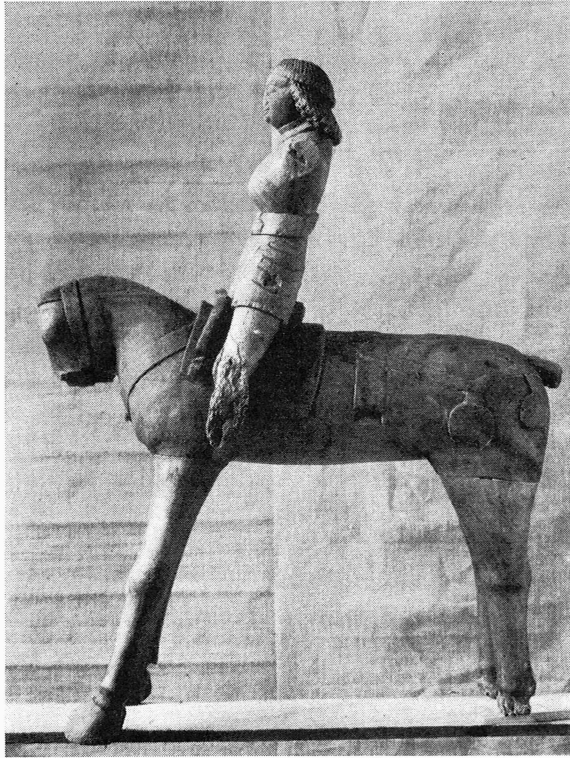

Bild 2. S. Görans,
träskulptur i Frös-
lunda kyrka.

skrud såsom önskvärd: böcker, kalkar, vax, klockor etc. Hade sådant funnits i kapellet 1441, behövde man knappast ha lämnat en så detaljerad uppräkning av önskvärda föremål.

Landsantikvarie Nils Sundquist har nyligen i ett föredrag framlagt ett intressant antagande, att platsen för detta S. Görans kapell skulle vara att söka på det nuvarande universitetshusets tomt. Enligt hans mening kan kapellet möjligen ha legat på backen väster om och ovanför nuvarande Gustavianum, vilken byggnad Sundquist anser ha ingått som huvudbeståndsdel i den medeltida ärkebiskopsgården. Med tiden skulle så S. Görans kapell kommit att byggas in såsom sydöstliga partiet av den första borg, Gustaf Vasa anlade i Upp-

sala uppe på backen väster om dåvarande ärkebiskopsgården och slutligen ha ingått som slottskapell i Vasaborgen.

I varje fall finner man av ärkebiskop Jöns Bengtssons uttalande i brevet 1459, att kapellet och dess förvaltning knutits synnerligen nära ärkebiskopsgården. Så stadgar ärkebiskopen, att »vår älskelige ärkedjäkne doktor Cristofer och vår fogde i vår gård Uppsala, som nu är, och deras efterkommande ärkedjäknar och fogdar» skulle vara »Riddar Sancte Yriens kapells procuratores och föreståndare tillsammans med den klerk, som kapellet får i värn».

Den som äran tillkommer för kapellbyggnaden synes ha varit prebendaten vid Uppsala domkyrka *Petrus Tydekini*. Denne var en på sin tid mycket betrodd och verksam man i Uppsala. Som prebendat vid domkyrkan innehade han Petri-Pauli prebenda i S. Peders kor och var även en kortare tid, 1451—52, domkyrkans syssloman. Vid samma tid (1452) nämnes han som föreståndare för Helgeandshuset i Uppsala. Ungefär samtidigt synes han ha förvärvat sig egen gård i Fjärdingen, som han sedan (1459) skänkte domkyrkan. Sysslomanstjänsten skötte herr Peder blott ett eller par år, ty redan 1452 hade han till efterträdare i detta ämbete fått herr Olavus Matthei. Samtidigt med nyssnämnda Petri-Pauli prebenda innehade herr Petrus (1448) kyrkoherdetjänsten i Näs vid Enköping, men när han omkring 1451 antogs till syssloman, synes han ha frånträtt såväl prebendan som Näs' pastorat. Troligen övertog han senare någon annan av domkyrkans många prebenden, ty ännu 1460, tre år före sin död, kallas han prebendatus i Uppsala domkyrka. Kanik blev herr Petrus däremot aldrig.

Peder Tydekini anlitades ofta för utfärdande av de under medeltiden högt skattade intygen. År 1453 tjänstgjorde han under benämningen »klerk i ärkestiftet» såsom notarius publicus genom kejsarligt bemyndigande och bestyrkte i denna egenskap den 7 mars 1453 ett tidigare utfärdat gåvobrev, varigenom fru Jutta Valdemarsdotter till Uppsala domkyrka skänkt sin gård Eka i Lillkyrka socken i Trögds härad.

Året förut hade herr Peder, tillsammans med en annan av domkyrkans prebendater, magister Johannes Holberni, intygat om en penninggåva till domkyrkan av en då avliden prebendat, herr Asmund. Denne hade av någon anledning sålt sin gård, »liggande mellan Salvatoris gård och S. Eriks gillestuga», men endast uppburit en del av inkomsten, skänkt domkyrkan resten, »varefter han strax utlendis for».

Vad som menas med »Salvatoris (Frälsarens) gård» är icke fullt tydligt. Knappast kan dock därmed avses något annat än en tomt, som tillhörde gillet Convivium Salvatoris, och som alltså gränsade till S. Eriksgillet gillestuga. I detta Vår Frälsares gille, som namnet bör lyda i översättning, voro samtliga curatores (kyrkoherdar) och altariste (altarpräster) i ärkestiftet skyldiga att ingå som medlemmar. Gillet synes ej ha haft någon egen gillestuga, men ägt den nyssnämnda gården. För sina sammankomster disponerade gillet nämligen i ärkebiskopsgården »gamla salen, där om prästamotet plägade drickas prästagille». Det var i denna gillesal Gustaf Vasa en februaridag 1527 lät fälla dödsdomen över den bekante Västerås-biskopen Peder Jakobsson Sunnanväder, en av Sturarnas trognaste tjänare.

Hur länge Petrus Tydekini varit föreståndare för Ridder Sancte Yrians kapell framgår icke av bevarade aktstycken. Antagligen blev han det så snart kapellet byggts färdigt. Ärkebiskop Jöns nämner uttryckligen (1459) att herr Peder Tydekini »fornempda Capelle medh gudz wena (vänners) hjälp aff grundet vpybyggt haffwer». Hur stor hans egen pekuniära insats varit, känner man ej; ej heller vet vi hur länge han kvarstod som föreståndare. Troligen gjorde han det till sin död, som inträffade ganska snart, nämligen den 30 juli 1463. Peringskiöld har i Monumenta s. 259 avbildat hans gravsten, bild 3. Ena hälften därav finnes kvar i domkyrkans samlingar.

Icke förrän omkring 20 år efter kapellets fullbordan synes dess rättsliga ställning ha reglerats. Detta skedde genom den »stadga och stadfestelse», som ärkebiskop Jöns Bengtsson

såsom innehavare av »jus patronati» för detta kapell utfärdade genom sitt brev av den 14 oktober 1459 (återgivet s. 53).

Såsom av brevet framgår, föreskriver stadgan

1:o att kapellet skall lyda under Uppsala domkyrka och att kapellets föreståndare årligen skall till domkyrkan utgiva 4 mark penningar »av kapellans ränta och oppbyrd». Domkyrkan å sin sida förpliktigas tillhandahålla kapellet nödigt vin samt oblater för mässor, som där skola hållas;

2:o att, såsom redan påpekats, ärkedjåknen vid domkyrkan och ärkebiskopens gårdsfogde i Uppsala alltid skulle vara kapellets »procuratores och forstendare» tillsammans med den klerk, som »Capellet faar i värn».

Slutligen namngives en av kapellets första välgörare, Hanes Pederson, som tydligen donerat till detsamma något jordagods. Antagligen en av stadens borgare. I förhoppning, att »några goda Guds vänner», säger ärkebiskopen, ville, liksom denne Hanes gjort, skänka kapellet »jordagotz eller ränta till det gotz kapellet nu haver», och att detta kunde bli så mycket, att det försloge till en prebenda och till avlöning av en särskild prebendat, vill ärkebiskopen redan nu utfärda vissa bestämmelser för den blivande prebendeinnehavaren.

Prebendaten vid denna S. Örjens prebenda skall vara pliktig att »gå till kors», d. v. s. förrätta kortjänst i domkyrkan, i likhet med dess övriga prebendater, antagligen i enlighet med en viss fastställd ordning, vid de större »tiderna» eller gudstjänsterna. De uppräknas och äro: aftonsång, ottesång och mässa. Däremot skulle prebendaten och hans efterträdare vara »fria, leduga och lösa» från att behöva deltaga i de s. k. »småtiderna», övriga kanoniska tidegärder: prim, ters, sext, non och completorium. I vilken utsträckning dessa gudstjänster utförts i Uppsala domkyrka under 1400-talets senare hälft har jag ännu icke varit i tillfälle att undersöka.

Det sista av ärkebiskop Jöns Bengtssons ovan anförda brev (1460) klargör närmare herr Peder Tydekini ställning till S. Görans gille och belyser även en del förhållanden rörande detta. Vi finna härav, att en sammankomst hållits inför

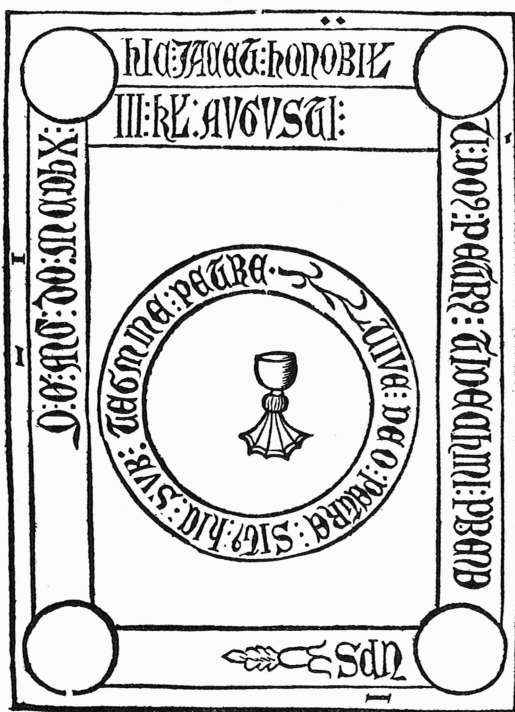

Bild 3. Gravsten i Uppsala domkyrka över Petrus Tydekini, grundaren av S. Görans kapell i staden.

ärkebiskopen i S. Eriks kor i domkyrkan lördagen näst efter påsk. Där hade infunnit sig dels herr Peder Tydekini, prebendat vid domkyrkan samt föreståndare vid Ridder Sankt Yrians kapell, dels en deputation såsom fullmäktige från Sankt Örjens gille. Fyra av dessa synas ha varit äldre män, »besittande borgare i Uppsala»; de fyra andra »höviska unga dandemän». Professor N. Ahnlund ifrågasätter i en uppsats om uppländska gillen (Rig 1921) huruvida icke det utpräglat ungdomliga inslaget i deputationens sammansättning kan förklaras av den popularitet gillet vunnit genom upptagandet av den populära fågelskjutningen, som utövades vid gilletts sammankomster.

Deputationen begärde nu ärkebiskopens stadfästelse av en överenskommelse mellan gillebröderna och herr Peder Tyde-

kini, tydligen i dennes egenskap av föreståndare för Göranskapellet. Man avsåg dels att bygga en gillestuga på en tomt nära S. Peders kyrka, vilken tomt tillhörde S. Görans kapell; dels att uppdraga åt den »klerk som sancte Yrians kapell i värn haver», att handhava all den »själarykt gillet bör hava»; och »hon skall hållas i sancte Yrians kapell». Vidare uttalades samma önskemål som i det tidigare ärkebiskopliga brevet (1459), att det borde stiftas en prebenda i kapellet »med andra goda Guds vänners hjälp och råd». Överläggningen vittnar tydligt om det starka intresset för S. Görän och hans kult i det dåtida Uppsala.

Sedan dessa överenskommelser vederbörligen bekräftats både av herr Peder och gillebröderna, förklarade ärkebiskopen, att såväl gillet som brödraskapet med »all sin tillhörelse» skulle vara i hans och den helga kyrkans värn och försvar.

De inblickar de här anförda dokumenten ge oss i S. Görans gilles förhållanden, ådagalägga tydligt nog, att gilleinstitutionen icke lidit av någon ålderdomssvaghet, utan vid 1400-talets mitt stått i sitt fulla flor. När medeltidskyrkan endast några årtionden senare nedbröts av reformationens stormväder, hade den knappast spelat ut sin roll i vårt land. Men de makter, som trängde fram, blevo både kyrkan och till den anslutna institutioner övermäktiga; gillena, som växt upp i kyrkans hägn och levat sitt liv intimt knutna vid henne, delade hennes öde och drogos med i hennes fall. När därför kronans knektar på högsta befallning fullgjorde sitt uppdrag att för den kungliga skattkammarens räkning tömma gillestugorna på deras säkerligen ganska anspråkslösa inredning, skedde det knappast utan livliga protester och högsta missnöje från borgerskapets sida.

I varje fall blevo både gillena och gillestugor så grundligt utplånade, att ingen längre kan exakt utpeka platsen för någon enda av de många, som en gång varit en stolthet för det medeltida Uppsala.

NOTER.

¹ Något brev av den 14 jan. är icke bevarat. Däremot finnes på Riksarkivet i Stockholm ett indulgensbrev för »Capella beati georgii martyris apud vpsaliam», utställt den 8 juni 1442 av de båda ärkebiskoparna Johannes i Lund och Aslacus i Nidaros jämte nio andra nordiska biskopar från Danmark, Norge, Island och Sverige. Möjligen avser Peringskiölds notis detta brev, ehuru han misstagit sig på dateringen. Biskoparnas antal stämmer med hans uppgift, men uttrycket »norska» beror säkerligen på ett skriv- eller tryckfel och bör vara »nordiska». Möjligt är ju ock, att två liknande brev från 1442 funnits, varav blott det ena bevarats.